

**ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО**

**факультет дошкільної та початкової освіти імені Валентини Волошиної
кафедра дошкільної освіти**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

**на тему: «ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ НАСТУПНОСТІ В
ЕКОЛОГІЧНОМУ ВИХОВАННІ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ТА
ПЕРШОКЛАСНИКІВ»**

Студентки 2 курсу МДПЛЗ групи
Освітньої програми Дошкільна освіта.
Спеціальності 012 Дошкільна освіта
Галузі знань 01 Освіта/Педагогіка
Ступеня вищої освіти магістра
Дацків Ольги Юріївни
Науковий керівник **Іщенко Л.В.**,
доктор педагогічних наук,
професор кафедри дошкільної освіти

Розширена шкала _____

Кількість балів _____ Оцінка ECTS _____

Голова Екзаменаційної комісії _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

Члени Екзаменаційної комісії _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

(підпис) (ініціали, прізвище)

(підпис) (ініціали, прізвище)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ НАСТУПНОСТІ В ЕКОЛОГІЧНОМУ ВИХОВАННІ ДІТЕЙ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ТА ПЕРШОКЛАСНИКІВ.....	11
1.1. Проблема наступності закладу дошкільної освіти і школи в історії педагогічної думки.....	11
1.2. Сутність поняття наступності в екологічному вихованні старших дошкільників і молодших школярів.....	19
1.3. Характеристика екологічної вихованості дітей старшого дошкільного віку та першокласників	29
1.4. Стан екологічної вихованості дітей 6 – 7 років.....	35
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ У СТАРШІЙ ГРУПІ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА ПЕРШОМУ КЛАСІ ШКОЛИ.....	52
2.1. Змістова характеристика екологічного виховання старших дошкільників і першокласників.....	52
2.2. Педагогічні умови забезпечення наступності в екологічному вихованні старших дошкільників і першокласників.....	59
2.3. Динаміка сформованості рівнів екологічної вихованості старших дошкільників та першокласників (за результатами контрольного етапу експерименту).....	80
ВИСНОВКИ.....	87
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	89
ДОДАТКИ.....	92

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасні глобальні зміни в навколишньому світі зумовлюють необхідність виховання в молодого покоління природоохоронного ставлення до природи, формування екологічного мислення та екологічної свідомості.

В основі національної системи виховання лежать ідеї народної філософії, яка утверджує культ Людини, Дитини, Природи. Тому завдання формування екологічно вихованої особистості, системи ціннісних орієнтацій щодо природи, загальнолюдської моралі, дбайливого шанобливого ставлення до історико-культурного та природного середовища стали першочерговими для гуманітарних галузей вітчизняної науки.

Гострота сучасних екологічних проблем висунула перед педагогічною теорією, дошкільною і шкільною практикою завдання великої економічної і соціальної ваги: виховання молодого покоління в дусі бережливого, відповідального ставлення до природи, захисту і відновлення її багатств.

У державних Законах України («Про освіту», «Про дошкільну освіту») зазначається на необхідності виховання у дітей дбайливого ставлення до природного середовища, виокремлено вимоги до змісту дошкільної освіти, що передбачає формування елементів природодоцільного світогляду, розвитку емоційно-ціннісного ставлення до природного довкілля, бажання його оберігати [38]. Так, Базовим компонентом дошкільної освіти передбачено до кінця дошкільного віку сформувати уявлення про природу планети Земля та Всесвіту, причинно-наслідкові зв'язки в природі, взаємозалежність стану природи від наслідків людської діяльності, розвивати здатність дитини брати на себе відповідальність за майбутнє довкілля [6].

Відповідно до цих документів, екологічна освіта розглядається як неперервний процес, що охоплює всі вікові, соціальні та професійні групи населення.

Особливої значущості це набуває в перехідних етапах, при переході дитини із одного соціального стану – випускника закладу дошкільної освіти – в другий – учня першого року шкільного навчання.

Неперервність в екологічному вихованні може бути забезпечена оптимальною організацією наступності між дошкільним закладом і школою, яка становить собою одну із сторін цілісного процесу формування особистості дитини.

Проблема наступності загострилася у зв'язку з переходом шестирічних дітей до школи. Виникла нагальна потреба визначитися, що спільного в дошкільній і початковій освіті, що переважає – готовність чи неготовність у дітей старшого дошкільного віку до навчання; визначити умовну межу можливостей дитини. Архіважливим завданням є не тільки «стикувати», але й максимально наблизити Базові компоненти освіти двох перших ланок – дошкільної та початкової. У здійсненні неперервної освіти важливе місце посідають її дошкільна та початкова ланки, оскільки дошкільний і молодший шкільний вік є сензитивним періодом становлення особистості.

Дошкільна і початкова ланка освіти на сучасному етапі працюють за новими програмами, упроваджуються нові педагогічні технології, відбувається інтенсивний пошук оптимальних форм і методів педагогічного процесу, його гуманізації та демократизації, створюються нові типи навчально-виховних закладів. Отже, закономірно постала необхідність наукового обґрунтування шляхів реалізації наступності в роботі цих освітніх ланок. Реалізація принципу наступності пов'язана з урахуванням вікових особливостей, готовністю дітей різного віку до прийняття дітей певного обсягу знань. Навчання повинне опиратися на вже досягнутий рівень розвитку і готувати перехід дітей на наступний, більш високий рівень. Тому пошук оптимальних шляхів наступності між дошкільною і шкільною ланками саме у виховному аспекті, зокрема в екологічному вихованні, набуває особливої актуальності.

Психолого-педагогічні основи наступності між закладом дошкільної освіти і школою були предметом низки дисертаційних досліджень з трудового виховання (Л.П. Дашківська, В.Ф. Колесникова), природознавства (В.Лисенко, Т.О.Ковальчук), естетичного виховання (А. І. Ароніна), естетико–екологічного виховання (Л.І. Іщенко, Г.С. Тарасенко), виховної роботи (В. Я. Ликова). Дослідниками нагромаджений педагогічний досвід роботи з проблеми спадкоємності формування у дітей 6-7 років загальнонавчальних умінь (А.М. Богуш, Н. В. Кичук, І.М.Лапшина, Л.І. Коломієць, Г.І.Назаренко); педагогічні основи виховного процесу в комплексі «Школа – дитячий садок» (В.Г.Кузь); організаційно-педагогічні умови наступності(Л. В. Артемова, А. М. Богуш, Н. В. Гавриш, І. О. Л. Кононко, І. М. Лапшина, Г. І. Назаренко, Т. І. Поніманська, О. Я. Савченко) психологічні особливості дітей перехідного періоду від дошкільного до молодшого шкільного віку(І. Д. Бех) та ін.

У наукових працях Л.В. Артемової, А.М. Богуш, О. Л. Кононко, В. К. Котирло, З.П. Плохій, Т.І. Поніманської, Н.Ф. Яришевої підкреслюється особлива чутливість дошкільників до впливів довкілля, різноманітних емоційно-образних стимулів, їх емоційна реакція на безпосередні враження.

У контексті нашого дослідження особливе значення мають роботи, присвячені формуванню у дітей дошкільного віку бережливого (В.Грецова), дбайливого (М. К. Ібраїмова, Г.С. Марочко, З.П. Плохій), свідомого, ціннісного (М.Роганова) ставлення до природи.

Аналіз наукових психолого-педагогічних розвідок засвідчив вивчення різних аспектів щодо проблеми екологічної освіти й екологічного виховання у роботах вітчизняних учених (Г.В. Беленької, Л.В. Іщенко, Н. Кот, Н. В. Лисенко, З. П. Плохій, Н.Ф. Яришевої та ін.). У своїх напрацюваннях науковці наголошують на тому, що в період дошкільного дитинства закладаються основи світорозуміння, екологічної компетентності і практичної взаємодії з природою. Дослідники підкреслюють значущість дошкільного віку для вирішення питань екологічного виховання, оскільки

саме в цей період дитина набуває першого досвіду взаємодії зі світом природи, в неї формуються основи ціннісних орієнтацій.

Актуальність проблеми, її наукова і практична значущість, обумовили вибір теми наукової роботи **«Педагогічні умови наступності в екологічному вихованні старших дошкільників та першокласників»**.

Мета дослідження – визначити педагогічні умови забезпечення наступності в екологічному вихованні старших дошкільників та першокласників.

Завдання дослідження:

1. Здійснити аналіз стану розробки проблеми в теорії і практиці дошкільної і шкільної педагогіки.

2. Уточнити сутність поняття «наступність у екологічній вихованості» старших дошкільників і першокласників».

3. Виявити рівні та показники екологічної вихованості дітей 6-7 років.

4. Розкрити педагогічні умови забезпечення наступності в екологічному вихованні старших дошкільників і першокласників та експериментально перевірити їх ступінь ефективності.

Об'єкт дослідження – екологічного виховання дітей у закладах дошкільної освіти та школі.

Предмет дослідження – процес забезпечення наступності в екологічному вихованні дітей старшої групи ЗДО дошкільника і першого класу школи.

Методи дослідження: *теоретичні* – аналіз та узагальнення філософської, соціологічної, психологічної, науково-педагогічної літератури; навчально-методичної і нормативної документації про охорону природи; *емпіричні* – спостереження, анкетування, бесіди, моделювання; *педагогічний експеримент; статистичні*.

Наукова новизна дослідження: визначено ефективність сукупності умов, що сприяють забезпеченню наступності в екологічному вихованні між дитячим садком і школою : екологізація різноманітних видів дитячої

діяльності; взаємозв'язок у методах, засобах і формах екологічного виховання і комплексний вплив їх на формування компонентів екологічної вихованості старшого дошкільника і молодшого школяра; єдність організаційної, методичної і виховної роботи закладу дошкільної освіти, школи і сім'ї.

Практичну значущість дослідження Запропонована методика діагностування екологічної вихованості дітей для забезпечення індивідуального підходу, що можуть бути використані в масовій педагогічній практиці дитячих садків і початкової школи.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота здійснювалась протягом 2023-2024 рр. на базі закладу дошкільної освіти № 4 «Дениска» та ПШ № 1 Львівської області. У експерименті брали участь 50 дошкільників старшого віку, з них 25 дітей контрольної групи та 25 дітей експериментальної групи.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати кваліфікаційного дослідження обговорено на науково-практичних конференціях різного рівня:

Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми педагогічної освіти в контексті євроінтеграції: теорія, практика, інновації» Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського. 09 листопада 2023 року. м. Миколаїв;

Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Нові педагогічні виміри професійного розвитку майбутніх учителів: сучасні реалії та виклики» 15 листопада 2023 р., м. Бердянськ;

Всеукраїнська студентська науково-практична конференція «Наукові перспективи та методичні інновації в розвитку початкової освіти» 18 квітня 2024 року. Вінниця.

Студентській конференції «Актуальні проблеми сучасної дошкільної освіти: психолого-педагогічний аспект». Прикарпатський національний

університеті імені Василя Стефаника. 26 лютого 2024 року. м. Івано-Франківськ;

Міжнародній (заочній) науково-практичній конференції «Впровадження сучасних технологій в процесі забезпечення якісної підготовки майбутніх фахівців дошкільної», Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія. 21-22 лютого 2024 року. м. Хмельницький

Основні результати дослідження висвітлено в двох публікаціях:

Ольга Дацків. Наступність між закладом дошкільної освіти і початковою школою як психолого-педагогічна проблема. Вісник Науково-методичного центру психологічного та дидактичного супроводу НУШ : за матеріалами регіональної наук.-практ. семінару «Підготовка майбутніх педагогів до впровадження Концепції НУШ в освітній процес ЗДО та ЗЗСО» (20 груд. 2023 р.). / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини ; [голов. ред.: Л. П. Карнаух, О. В. Рябошапка ; редкол.: О. О. Авраменко, Т. М. Дука, Т. В. Журавко]. – Умань : Візаві, 2023. 15-20 с. https://drive.google.com/file/d/1Rd_MXv4J6fVVGU_a2jIJfu0Tr2EuQWtny/view?usp=sharing

Ольга Дацків. «Наступність в екологічному вихованні старших дошкільників та першокласників засобами казки» збірник матеріалів VIII Міжнародної науково-практичної Інтернет конференції «Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти» (Вінниця, ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 26-27 березня 2024 р.) / за ред. Н.О. Пахальчук; Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, факультет дошкільної і початкової освіти імені Валентини Волошиної. Вінниця, 2024. С.189-192.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алфімов Д.В. Організація виховного простору формування лідерських якостей школярів. *Духовність особистості : методологія, теорія і практика* : зб. наук. пр. Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля, Н.- д. ін-т духов. розв. людини; редкол. : Шевченко Г.П. (голов. ред.) та ін. Луганськ : СНУ, 2013. Вип. 4 (57). С.13 – 21.
2. Ароніна А. І. Проблема наступності між дитячим садком і школою з естетичного виховання. *Дошкільне виховання*. 2000. №9. С 5–6.
3. Артеменко Н.М. Природа і естетичне виховання учнів. К. Рад.школа, 1994.
4. Артемова Л.В. Моральне виховання дошкільників. К.: Рад.школа, 2001.
5. Ацегейда І.П. Значення педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського для реалізації сучасних методів екологічної освіти та виховання. *Педагогічний дискурс*. 2011. Вип. 10. С. 22 – 25.
6. Базовий компонент дошкільної освіти / науковий керівник А. М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф, д-р пед. наук ; авт. кол.: Богуш А. М., Беленька Г. В., Богініч О. Л. [та ін.]. К. : Видавництво, 2012. 26 с.
7. Бауер М.Й. Методологія екологічної освіти. Чернівці : Крайова освіта, 2000. 320 с.
8. Бех І. Концепція виховання гуманістичних цінностей учнів загальноосвітньої школи. *Українське релігієзнавство*. Тематичний випуск : “Мораль. Релігія. Освіта” : зб. наук. стат. і матеріалів. 2005. № 4 (36). С. 265 – 292.
9. Бех І.Д. Виховання особистості : підручник. К. : Либідь, 2008. 848 с.
10. Бех І.Д. Особистісно орієнтований підхід : теоретико-технологічні засади. *Виховання особистості* : у 2 кн. Кн. 1. К. : Либідь, 2003. 280 с.

11. Беленька Г.В. Здоров'я дитини – від родини: монографія. Г.В. Беленька, О.Л. Богініч, М.А. Машовець. К.: СПД Богданова, 2006. 219 с.
12. Богуш А. Наступність, перспективність, спадкоємність – складові неперервності освіти. *Дошкільне виховання*. 2001. № 11. С. 11–12
13. Богуш А. Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі. К.: Видавничий дім “Слово”, 2008. 408 с.
14. Варакута О.М. Дидактичні умови формування природничих понять в учнів початкових класів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.09.; Ін-т педагогіки АПН України. К., 2001. 23 с.
15. Васянович Г.П. Принцип природовідповідності у педагогічній творчості К.Д. Ушинського. Вибрані твори: в 5-ти т. Т. 5: зб. наук. праць. Львів: Сполом, 2010. 460 с.
16. Вашуленко Т. Екологічні ланцюжки. *Дошкільне виховання*. 1997. № 7. С. 18 – 20.
17. Вашуленко М. Питання наступності в педагогічній теорії. *Педагогіка і психологія*. 2005. № 4. С. 49–58. 35.
18. Ващенко О. Організація здоров'язберігаючої діяльності початкової школи. *Початкова освіта*. 2005. № 46. С. 2 – 4.
19. Войтович А.Ю. Екологічне виховання учнів початкових класів в Україні та Європі: компаративний аспект. *Молодь і ринок: щомісячний науково-педагогічний журнал*. 2016. № 2 (133) лютий. С. 149 – 154.
20. Войтович А.Ю. Психолого-педагогічні засади екологічного виховання. *Zbior raportow naukowych. Pedagogika. Problemy, osiagniecia, innowacyjnosc, praktyki, teoria*. (29.04.2015 – 30.04.2015) Warszawa: Wydawca: Sp. z o.o. “Diamond trading tour”, 2015. str. 125 – 129.
21. Войтович А.Ю. Форми екологічного виховання молодших школярів (друга половина ХХ століття). *Педагогічний альманах*: зб. наук. пр. / редкол. В.В. Кузьменко (голова) та ін. Херсон: КВНЗ “Херсонська академія неперервної освіти”, 2015. Вип. 27. С. 250 – 255.

22. Воробей Г.Є. Екологічне виховання дітей з допомогою казок В. Сухомлинського. *Бібліотека вихователя дитячого садка*. 2005. № 23. С. 1 – 70.

23. Воронюк М.О. Психолого-педагогічні основи нетрадиційних методів екологічної освіти і виховання. М.О. Воронюк, В.О. Скребець, В.В. Грубінко. *Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка*. Серія : Педагогіка. Тернопіль, 2000. № 1. С. 77 – 80.

24. Галузинський В.М. Педагогіка : теорія та історія : навч. посіб. [для студентів вузів]. Київ : Вища школа, 1995. 237 с.

25. Гільберг Т.Г. Природознавство : підруч. [для 1-го кл. загальноосвіт. навч. закл.] К. : Генеза, 2012. 112 с.

26. Гончаренко С.У. І все таки – гуманізація. *Педагогіка і психологія*. 1995. № 1. С. 7.

27. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. К. : Либідь, 1997. 430 с.

28. Грицан М.І. Головане наступність (між дитячим садком і школою). *Дошкільне виховання*. 1999. № 5. С. 4-5.

29. Грошовенко О. Підготовка учителя до організації та проведення позаурочної еколого-виховної роботи з молодшими школярами. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. Вип. 35. 2010. С. 198 – 202.

30. Грошовенко О.П. Психолого-педагогічні основи виховання у молодших школярів дбайливого ставлення до природи. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді* : зб. наук. пр. – К. : Вид-во Житомирського пед. у-ту, 2002. Кн. 1. С. 244 – 249.

31. Дерев'яненко В.О. Екологічне виховання учнів. Початкова школа. 1989. № 11. С. 27 – 29.

32. Державна національна програма “Освіта” (“Україна XXI століття”) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/896-93-п>

33. [Державний стандарт початкової загальної освіти](http://mon.gov.ua/content/Osvima/derj-standart-pochatk-new.pdf) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/content/Osvima/derj-standart-pochatk-new.pdf>
34. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології : практикум : навч. посіб. К. : Видавничий Дім “Слово”, 2012. 448 с.
35. Екологічне виховання молодших школярів : навч. посіб. [для студ. пед. ф-тів і вчителів поч. класів] / О.А. Біда, Г.П. Волошина, В.П. Гонзуль та ін. К. : Науковий світ, 2002. 336 с.
36. Жофчак З.З. Важливість формування екологічної культури дитини, її гармонійних відносин з природою в умовах навчально-виховного комплексу культурологічного спрямування [Електронний ресурс] / З.З. Жофчак // Доповідь на Всеукраїнській конференції “Екологічна освіта і виховання : досвід та перспективи”. – Режим доступу: <http://www.ecoleague.net/34903999-235.html>.
37. Жук Н.В. Формування мотивів природоохоронної діяльності у молодших школярів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : 19.00.07 / Н.В. Жук ; Нац. пед. Ун-т ім. М.П. Драгоманова. К., 2001. 319 с.
38. Закон України «Про дошкільну освіту». Законодавчі акти України з питань освіти. Станом на 01.04.04р. К., 2004. С. 53–77.
39. Закон України “Основи законодавства України про охорону здоров’я” : за станом на 15 трав. 2008 р. / Верховна Рада України. Офіц. вид. К. : Парламентське видавництво, 2008. 40 с. (Серія “Закони України”).
40. Закон України “Основи законодавства України про охорону здоров’я”. ВВР України від 26 січня 1993 р. № 4. С. 19.
41. Закон України “Про охорону навколишнього природного середовища” (червень 1991 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>
42. Захмарна К.П. Формування в учнів відповідального відношення до природи. *Початкова школа*. 2005. № 3. С. 10 – 13.

43. Історія дошкільної педагогіки. Хрестоматія / упор. З. Н. Борисова, В. З. Смаль. К. : Вища школа, 1990. 423 с.
44. Іщенко Л. Наступність в екологічному вихованні. *Початкова школа*. 1998. № 9. С. 31 – 34.
45. Іщенко Л.В. Наступність у екологічному вихованні старших дошкільників і першокласників : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Одеса, 1997. 150 с.
46. Карук І.В. Екологічна освіта та виховання дошкільників як пріоритетний напрям розвитку культури європейського суспільства. *Наука і техніка сьогодні (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Фізико-математичні науки», Серія «Техніка»)*. № 9(23). 2023. С. 320–328.
47. Кіт Г. Г. Наступність у підготовці фахівців дошкільної та початкової освіти. *Педагогічна газета*. 2009. Травень (№5). С. 2.
48. Ковальчук Г. Виховання екологічної свідомості. *Початкова школа*. 1999. № 10. С. 17 – 19.
49. Ковальчук Г. Екологічне виховання молодших школярів. *Початкова школа*. 1987. № 4. С. 15 – 20.
50. Коломієць Л. І. Змістовий компонент підготовки майбутніх учителів до забезпечення наступності навчання. Наукові записки 200 Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: *Педагогіка і психологія*. 2011. №34. С. 337– 342.
51. Коломієць Л. І. Методичні рекомендації з питань підготовки вчителя до забезпечення наступності навчання дітей дошкільного і молодшого шкільного віку: історико-критичний аналіз проблеми. Вінниця: ВДПУ, 2012. 36 с.
52. Кононко О.Л. Виховання. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; голов. ред. В. Г. Кремень. К. : Юрінком Інтер, 2008. С. 87 – 88.
53. Кононко О. Відстояти самоцінність дошкільного дитинства. *Дошкільне виховання*. 2001. № 11. С. 13 – 4.

54. Кононко О. Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (системний підхід). К. : Стилос, 2000. 336 с.
55. Кононко О. Шкільна адаптація та психологічний вік (адаптація 6 – 7- річок). *Початкова школа*. 2002. № 1. С. 5 – 10.
56. Концепція екологічної освіти України. Затверджена рішенням Колегії міністерства освіти і науки України протокол № 13/6-19 від 20.12.2001 року. *Інформаційний збірник мон України*. 2002. № 7. С. 3 – 23.
57. Коменский Я. А. Педагогическое наследие / Я. А. Коменский, Д. Локк, Ж.-Ж. Руссо, И. Г. Песталоцци. М. : Педагогика, 1987. – 416 с.
58. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психологічний розвиток особистості / за ред. Л.М. Проколієнко. К. : Рад. Школа, 1989. 608 с.
59. Кот Н. Про сучасні підходи до екологічного виховання дошкільників. *Дошкільне виховання*. 2011. № 3. С. 13 – 16.
60. Кравець Н.С. Активізація пізнавальної діяльності молодших школярів в умовах їх екологічного виховання. *Обрії*. 2012. № 1 (34). С. 86 – 90.
61. Кравець Н.С. Екологічне виховання шести-семирічних дітей у дошкільних закладах сільської місцевості України (друга пол. ХХ – початок ХХІ століття) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.01; ДДПУ імені Івана Франка. Дрогобич, 2013. 20 с.
62. Кравець Н.С. Пріоритетні напрями забезпечення наступності у навчанні шестиліток. *Науковий вісник Чернівецького університету. Педагогіка та психологія*. 2008. Вип. 419. С. 76 – 85.
63. Кузь В. Модель учителя нової генерації. *Рідна школа*. 2005. № 9. С. 33–35.
64. Курилович А.Ю. Екологічне виховання молодших школярів засобами народної творчості. Zbior raportow naukowych. “Aktualne naukowe badania. Od teorii do praktyki” (30.03.2014 – 31.03.2014) Warszawa : Wydawca: Sp. z o.o. “Diamond trading tour”, 2014. str. 32 – 36.

65. Лапшина І. М. Наукові основи наступності в умовах наскрізної освіти. Проблеми професійної підготовки вчителя початкових класів / упор. і відпов. ред. Г. С. Тарасенко. Вінниця-Бар, 1998. С. 36 – 42.
66. Ликова В.Я. Наступність у вихованні старших дошкільників і першокласників. *Дитячий садок*. 2001. № 16. С. 12 – 14.
67. Лисенко Н.В. Використання спостережень в роботі з екологічного виховання дошкільників. *Дитячий садок*. 2004. № 25 – 26. С. 10 – 44.
68. Лисенко Н.В. Дошкільник і екологія. К. : РУМК, 1991. 126 с.
69. Лисенко Н.В. Екологічне виховання дітей дошкільного віку. К. : Освіта, 1993. 160 с.
70. Лисенко Н.В. Екологічне виховання дошкільників. К. : Освіта, 1993. 1993. 160 с.
71. Лисенко Н.В. Організація пошуково-дослідницької роботи в дитячому садку. К. : РУМК, 1990. 84 с.
72. Лисенко Н.В. Практична екологія для дітей. Івано-Франківськ : Сіверсія, 1999. 156 с.
73. Лисенко Н.В. Теорія і практика екологічної освіти: педагог – дошкільник. К. : Слово, 2009. 398 с.
74. Мальчикова І. Особливості екологічного виховання дітей молодшого шкільного віку. *Таврійський вісник освіти*. 2013. № 3 (43). С. 133 – 140.
75. Мантула Т.І. Наступність у формуванні цілісного сприйняття природи між дошкільною та початковою ланками освіти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук. Ін-т педагогіки АПН України. К., 2007. 20 с.
76. Марочко Г.С. Формування у дітей старшого дошкільного віку дбайливого ставлення до природи (на матеріалі рослинного світу): Автореф.дис...канд..пед.наук. К., 1993. 23 с.

77. Машовець М. А. Педагогічні умови наступності у трудовому вихованні дітей старшого дошкільного і молодшого шкільного віку : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 „Теорія та історія педагогіки”. Київ, 1994. 27 с.

78. [Методика викладання освітньої галузі “Людина і світ” : навч. посіб. / О.О. Ліннік. – К. : Вид. Дім “Слово”, 2010. – 248 с.](#)

79. Мойсеюк Н.Є. Педагогіка : навч. посіб. 4-те вид., доп. К., 2003. 615 с.

80. Назаренко Г. І. Організаційно-педагогічні умови забезпечення наступності в навчанні дітей дошкільного та молодшого шкільного віку : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.09 „Теорія навчання”. Кривий Ріг, 2002. 21 с.

81. Освітні технології : навч.-метод. посіб. ; за заг. ред. О.М. Пехоти. К. : А С К, 2001 256 с.

82. Проскура О. В. Психологічна підготовка вчителя до роботи з першокласниками. К. : Освіта, 1998. 199 с.

83. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка. К. : „Академвидав”, 2006. 456 с.

84. Романченко І. Роль книги у вихованні екологічної культури у дітей раннього віку. *Бібліотечна планета*. 2005. № 1. С. 29 – 31.

85. Руденко Л. Народні традиції в екологічному вихованні учнів. *Рідна школа*. 2001. № 2. С. 38 – 40.

86. Русова С. Ф. Нові методи дошкільного виховання /Дошкільне виховання. 1992. № 2 – 3. С. 13.

87. Русова С. Вибрані педагогічні твори / С. Русова; упор. О. В. Проскура. К. : Освіта, 1996. 304 с.

88. Савченко О. Я. Наступність і перспектива в роботі двох перших ланок освіти. *Дошкільне виховання*. 2000. № 11. С. 4 – 5.

89. Січко І. Використання педагогічних ідей В.О. Сухомлинського для розвитку екологічної культури молодших школярів. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. Вип. 41. 2012. С. 201 – 207.
90. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. К. : Акта, 2012. 538 с.
91. Тарасенко Г.С. Відкрийте дітям дивосвіт природи : poradnik для батьків з виховання душі і серця дитини. Вінниця, 2008. 240 с.
92. Тарасенко Г.С. Естетична цінність природи в системі стратегічних орієнтирів у екологічному вихованні. *Педагогіка та психологія*. 1997. № 1. С. 170 – 177.
93. Тарасенко Г.С. Зв'язок естетичного та екологічного виховання та підготовка вчителя. *Рідна школа*. 2000. № 1. С. 71 – 74.
94. Тарасенко Г.С. Паросток : методика гуманістичного виховання дітей засобами природи. Тернопіль : Навчальна книга. Богдан, 2003. 144 с.
95. Тарасенко Т.С. Дивосвіт : технологія естетико-екологічного виховання : посіб. 2-ге видання, із змінами. К. : Рута, 2000. 208 с.
96. Ткачук Г.П. Виховання екологічної культури засобами слова. *Початкова школа*. 1992. № 7 – 8. С. 32 – 36.
97. Трубник І.В. Формування в дітей старшого дошкільного віку екологічно мотивованої поведінки. Зб. наук. пр. Бердянського державного педагогічного університету. № 2. Бердянськ : БДПУ, 2005. 213 с.
98. Ушинський К.Д. Людина як предмет виховання. Вибрані педагогічні твори : у 2 т. К. : Рад. шк., 1983. Т. 1. 488 с.
99. Фіцула М.М. Педагогіка : підручник. 2-ге видання, виправлене, доповнене К. : Академвидав, 2007. 560 с.
100. Школа екологічного вчинку : навч. посіб. Н.А. Пустовіт, О.О. Колонкова, О.Л. Пруцакова. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 116 с.
101. Яришева Н.Ф. Методика ознайомлення дітей з природою : навч. посібн. К. : Вища школа, 1993. 255 с.
102. Karuk, I., Kolesnik, K., Kryvosheya, T., Prysiazhniuk, L., Shykurynska, O., Vyshkivska, V., & Komarivska, N. (2022). The development of

cooperation skills of senior preschoolers in the experimentation process. *Society. Integration. Education*, I, 404-414. doi: <https://doi.org/10.17770/sie2022vol1.6838>

103. Karuk, I., Kolesnik, K., Kryvosheya, T., Prysiazhniuk L., & Shykyrynska, O. (2021). Organization of group activities of older preschool children in the process of experimenting *Society. Integration. Education, II* Rezekne, 729 – 743. doi: <https://doi.org/10.17770/sie2021vol2.6247>.